

Od dokumentů k příběhům a k sobě samým

Kompetence pro demokratickou kulturu

Úvod do tématu

Od dokumentů k příběhům a k sobě samým.
Kompetence pro demokratickou kulturu.
Sešit 1: Úvod do tématu

Editor: Dana Gabařová

Odborný garant: Tereza Štěpková

Autoři textů: Dana Gabařová, Marie Smutná

Jazykové korektury: Marie Smutná, Eliška Waageová

Děkujeme za poskytnuté materiály a texty organizacím a autorům: Centrum občanského vzdělávání, Židovské muzeum v Praze, Anne Frank House – Amsterdam, Michal Dubec, Irena Poláková, Maja Nenadovič a Tvrtko Pater, Marie Pospíšilová

Grafika a DTP: Eliška Waageová, Dana Gabařová

Rok vydání: 2019

Místo vydání: Praha

Tato publikace je spolufinancována z Evropského sociálního fondu a rozpočtu hlavního města Prahy.



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR



© Institut Tereziánské iniciativy
ISBN: 978-80-906000-5-8

Obsah

Sešit 1

Kompetence pro demokratickou kulturu – Úvod do tématu

Rámec kompetencí pro demokratickou kulturu

Občanské vzdělávání

Něco málo o demokracii

Využití historických témat při rozvíjení kompetencí pro demokratickou kulturu

Sešit 2

Identita

Moje identita

Kým vlastně jsme? Příběh

Meze svobody

Přílohy

Free2Choose-Create. Seznam vidí z České republiky

Všeobecná deklarace lidských práv. Zjednodušené znění.

Sešit 3

Debatní metody

Komunikační rozcvička

Konfrontace s člověkem s jiným světonázorem

Kdo vládne a jak vládne

Příloha

Co je na tom argumentu špatně? Krátký úvod do logických chyb argumentace.

Žákovské parlamenty

Sešit 4

Konstruktivní komunikace

Signály v mezilidské komunikaci

Techniky asertivní komunikace

Sešit 5

Zážitkové učení

Ti, kteří se nevrátili

Návštěva místa paměti

Příprava rozhovoru

Sešit 6

Čtením a psaním ke kritickému myšlení

Kompetence pro demokratickou kulturu v prevenci radikalizace a násilného extremismu

Program Čtením a psaním ke kritickému myšlení

Co tvrdí popírači holocaustu

Volné psaní – popis metody

Místo závěru – zkušenosti pedagoga

Když jsme na začátku projektu psali program kurzu Kompetence pro demokratickou kulturu, měli jsme pocit, že bychom mohli změnit svět. Nebo alespoň několik učitelů, díky učitelům několik školních tříd, díky třídám několik škol, a tak postupně celou naši rozhádanou společnost. Změnit ji k většímu vzájemnému porozumění a respektu, abychom se znovu učili lépe komunikovat a vzájemně si naslouchat. Dnes, po více než roce, mám pocit, že se nám to alespoň trošičku povedlo – tedy ten první krok.

Co mě opravňuje k tak nesmírně sebevědomému, ba namyšlenému konstatování?

Na konci kurzu, kde jsme spolu s účastníky za osm měsíců strávili víc než sto hodin, jedna z účastnic při závěrečné reflexi, za horlivého přikyvování ostatních, řekla přibližně toto: „Když jsem sem přišla v říjnu poprvé, dívala se kolem sebe a poslouchala ostatní, říkala jsem si – proč tu jsem, co mám s těmito lidmi společného? Jsou na úplně jiných typech škol, řeší úplně jiné problémy, nerozumím tomu, co říkají, a nesouhlasím s jejich názory. Teď, po necelém roce vidím, kolik se toho můžeme od sebe naučit. Vidím, že nemusím souhlasit se vším, co říkáte nebo děláte, můžeme volit jiná řešení problémů a stejně si můžeme rozumět, inspirovat se a pomáhat si. Někdy stačí pouze skutečně naslouchat. A to si s sebou odnáším.“

Při vedení workshopů ve školách vnímáme, že chování žáků a jejich přístup ke vzdělávání odráží atmosféru, která ve škole vládne, a jak se učitelé chovají a co očekávají. Pokud pedagog považuje žáka za rovnocenného partnera a očekává od něho to nejlepší, dokáže mu pozvednout sebevědomí a dovést jej k lepším výsledkům; stejně tak jej však může svým chováním srazit a ubít jeho zájem o vzdělávání. Pokud si škola váží všech, kdo v ní tráví část svých životů, a podporuje a vytváří to, čemu říkáme demokratická kultura, je příjemným a podnětným místem pro žáky i pro vzdělavatele.

Neříkám, že známe návod, jak toho dosáhnout. V tomto metodickém materiálu se vám pokusíme ukázat, co to demokratická kultura je, a nabídnout několik tipů, které vedou k pozitivní změně a které jsme vyzkoušeli v kurzu. Nečekejte tedy ucelený návod, spíš několik ověřených postupů, které vás mohou ve vaší práci inspirovat.

V publikaci, kterou máte právě v rukách, se díváme na kompetence optikou dvou zásadních zkušeností. Jedná se jednak o metodu Facing History and Ourselves neboli Tváří v tvář historii a sobě samým, kterou využíváme v našich vzdělávacích programech zahrnutých do projektu Výchova k respektu a toleranci¹. Díky zpětné vazbě od učitelů, žáků i díky vlastnímu pozorování víme, že práce se třídou touto metodou vede k rozvoji všech okruhů Rámce kompetencí pro demokratickou kulturu, pomáhá žákům porozumět světu (zákonům a jejich dopadům, lidským právům, kultuře, náboženství, médiím, udržitelnosti), definovat a obhájit svoje hodnoty a postoje a zároveň naslouchat jiným názorům, postojům, hodnotám a ty respektovat. V rámci projektu vždy dlouhodobě pracujeme s jednou třídou.

Druhou referenční bází bylo pokusné ověřování občanského vzdělávání, které probíhalo v letech 2016 – 2018, schváleného MŠMT a realizovaného Národním ústavem pro vzdělávání, Centrem občanského vzdělávání FHS UK a Centrem demokratického učení. Pokusné ověřování bylo zaměřeno na celoškolní přístup a v rámci něho byly nástroje občanského vzdělávání (žakovské parlamenty, návštěva demokratické instituce, výuka kontroverzních témat, mediální vzdělávání, učení v místní komunitě aj.) představovány a realizovány pouze jako prostředek rozvíjení občanské kompetence žáků a posilování demokratické kultury školy.²

Samotný popis kompetencí pro demokratickou kulturu vychází z publikací Rady Evropy, v případě, že byly materiály zpracované v češtině, využíváme překladů Centra pro občanské vzdělávání.³ Při popisu metody Tváří v tvář historii čerpáme z českých webových stránek. Odkazy na plné znění dokumentů najdete v textu.

Kapitoly jsou seřazeny tak, aby na sebe navazovala témata aktivit. Jednotlivé tematické bloky jsou v šesti samostatných sešitech.

V prvním a druhém sešitu se věnujeme teorii kompetencí pro demokratickou kulturu a příkladům aktivit, které můžeme udělat, když se chceme na rozvoji kompetencí žáků pracovat. Z modelu Tváří v tvář historii to odpovídá tématům „já a my“ a „člověk a společnost“. Další dva sešity se věnují komunikaci. Třetí sešit je věnován debatním metodám a tomu, s čím se můžeme setkat v debatě nebo diskusi o těžkých, nejen kontroverzních, tématech. Čtvrtý sešit se věnuje záludnostem mezilidské komunikace. Zbývající dva sešity se věnují využití moderních dějin ve výuce prostřednictvím metod zážitkového učení a kritického myšlení – v modelu Tváří v tvář historii to odpovídá celkům „historická studie“ a „vyrovnání se s minulostí“. Inspirativní setkání, nebo jakákoliv zážitková metoda může žáky inspirovat k touze aktivně se zapojit do činnosti školy nebo realizaci vlastních projektů v místní komunitě. Je přitom nutné mít na paměti, že zejména mladší žáci potřebují při realizaci svých projektů podporu či už prostřednictvím školního parlamentu, nebo přímo pedagoga a vedení školy.

Na okrajích většiny stránek publikace najdete barevné a šedé obdélníčky. Čtyři barevné obdélníčky odpovídají čtyřem oblastem kompetencí, které najdete v grafickém zobrazení kompetencí pro demokratickou kulturu na straně 10 tohoto sešitu. U jednotlivých aktivit jsou některé obdélníčky zvýrazněné nebo vybarvené - podle míry, do jaké aktivita jednotlivé kompetence rozvíjí.

Šedé obdélníčky odkazují k modelu Tváří v tvář historii a sobě samým. Šedou barvou jsme opět zvýraznili, do které oblasti aktivita spadá. Více informací o obou vzdělávacích modelech najdete v tomto sešitě.

Přejeme vám hodně zajímavých hodin a žáky, na které můžete být hrdí.

Dana Gabařová

červen 2019

Rámec kompetencí pro demokratickou kulturu

Rámec kompetencí pro demokratickou kulturu (Competences for Democratic Culture / CDC) vytvořil pod patronací Rady Evropy mezinárodní tým odborníků. Je určen zejména učitelům a pedagogickým pracovníkům a má sloužit jako pomůcka pro posilování kompetencí, které potřebují občané pro život v kulturně rozmanité demokratické společnosti. Je zaměřen na 20 kompetencí rozčleněných do čtyř kategorií: hodnoty, postoje, dovednosti a znalosti a kritické porozumění. Zvnitřnění kompetencí pro demokratickou kulturu a budování školy, která funguje v souladu s CDC může pomoci také v odstraňování negativních jevů, jako je šikana a kyberšikana, rasismus, xenofobie, strach z neznámého a jím vyvolaná agresivita. Osvojení si kompetencí pro demokratickou kulturu také pomůže škole integrovat znevýhodněné žáky.

Model kompetencí pro demokratickou kulturu a Institut Tereziánské iniciativy

Pro pochopení současnosti, porozumění principům demokracie, fungování lidských práv a svobod a rozvoj kompetencí účastníků využíváme příklady z moderních dějin, se kterými má Institut Tereziánské iniciativy (ITI) dlouholeté zkušenosti. Kurz, jehož první cyklus proběhl ve školním roce 2018/2019, byl doplněn tréninkem měkkých dovedností nutných ke komunikaci se žáky, rodiči i kolegy, ke spolupráci, sebereflexi a řešení konfliktů. Kurzisté dostali možnost účastnit se exkurze na místo paměti a vyzkoušet si metody kritického myšlení a zážitkového učení aplikovaného na konkrétní témata. Právě kritické myšlení je jednou z oblastí kompetenčního modelu a zážitkové učení je jednou z nejefektivnějších metod, jak otevírat ve třídách a školách potenciálně kontroverzní témata, o kterých je potřeba v rámci občanského vzdělávání diskutovat. Účastníci kurzu zmapovali situaci ohledně kompetencí pro demokratickou kulturu ve své škole a navrhli plán jejich rozvoje na škole jako součást závěrečné prezentace.

V metodikách pracujeme s autentickými dokumenty, příběhy a texty, které vyhledali a zpracovali pracovníci Institutu Tereziánské iniciativy. Dokumenty a jednotlivé

vzdělávací techniky a metody, které v této publikaci zveřejňujeme, byly zvoleny s ohledem na efektivní pochopení a zvnitřnění kompetencí pro demokratickou kulturu – hodnot a postojů – a osvojení si znalostí a dovedností.

Co jsou kompetence pro demokratickou kulturu a proč se jimi vůbec zabývat?

Na počátku je potřeba si zodpovědět dvě otázky:

- Jaké kompetence jsou pro občany důležité, aby se mohli ve společnosti chovat demokraticky?
- Mají vzdělavatelé možnosti rozvoj těchto kompetencí pozitivně ovlivnit?

Řešení nabízí rámec kompetencí, vytvořený na půdě Rady Evropy za součinnosti vzdělavatelů z evropských států, nazvaný Kompetence pro demokratickou kulturu. Jde o kompetence, které by si měli občané osvojit, chtějí-li se účinně podílet na životě v kulturně rozmanité demokratické společnosti.

Záměrem je, aby byl tento rámec využíván při rozhodování a plánování v oblasti vzdělávání. Rámec kompetencí by se měl promítnout do formování vzdělávacích systémů, jež připraví žáky a studenty na život zodpovědných a respektujících občanů demokratického státu.

MODEL KOMPETENCÍ POTŘEBNÝCH PRO DEMOKRATICKOU KULTURU



CENTRUM
OBCANSKEHO
VZDELAVANI

www.obcanskevzdelavani.cz



Kompetenční model

Schéma rámce kompetencí na str. 10 zobrazuje 20 kompetencí rozdělených do čtyř oblastí. Stejná váha je přikládána všem oblastem – hodnotám, postojům, dovednostem a znalostem a kritickému porozumění a je důležité věnovat se všem kompetencím vyváženě (aby např. nebyl kladen důraz jen na znalosti nebo aby při rozvoji dovedností nebylo opomíjeno porozumění hodnotám, na kterých demokracie stojí).

Proč a jak model vznikal?

Společnosti v evropských státech čelí v současnosti mnoha výzvám, mezi které patří klesající volební účast, rostoucí nedůvěra v politiky, vzrůst oblíbenosti a důvěry k populistickým politikům, vysoká míra trestných činů motivovaných nenávistí k rasové, náboženské či kulturní příslušnosti, netolerance a předsudky vůči etnickým a náboženským menšinám a rostoucí podpora násilného extremismu. Tyto problémy ohrožují legitimitu demokratických institucí a pokojné soužití uvnitř Evropy.

Rámec CDC vznikl pod patronací Rady Evropy – mezivládní organizace založené v roce 1949, která klade důraz na lidská práva (v současnosti je jejími členy 47 států). Rámec iniciovala Rada Evropy v roce 2016 a do ověřování se zapojilo 16 zemí včetně České republiky. Cílem bylo vytvořit model, který by byl funkční v různých, jinak nesrovnatelných školních systémech zemí Evropy a umožňoval sdílet zkušenosti a osvědčené metody mezi jednotlivými zeměmi bez nutnosti změny celého systému. Důležitou součástí projektu bylo porozumění současnému světu mladých lidí a zdrojů informací, které využívají a jsou pro ně důležitým zdrojem informací a poznání světa, včetně sociálních sítí a youtuberů.

V České republice proběhlo dvouleté pokusné ověřování občanského vzdělávání v letech 2016-2018. Do ověřování bylo zapojeno 21 škol a 42 učitelů z celé republiky, z toho 8 základních škol, 7 gymnázií a 6 středních odborných škol.

Zavádění kompetencí pro demokratickou kulturu do kurikula školy

Abychom mohli zavádět CDC do škol, potřebujeme porozumět, co vlastně jednotlivé kompetence znamenají. Proto následuje popis jednotlivých kompetencí pro demokratickou kulturu, tak jak vznikl v pracovní skupině Rady Evropy a jak je přeložilo Centrum pro občanské vzdělávání v roce 2018.

Dále navazuje doporučení Rady Evropy, jak s kompetencemi pro demokratickou kulturu pracovat v rámci kurikula školy a kurikul předmětů tak, aby zapojení rozvoje kompetencí pro demokratickou kulturu nenarušilo schválené postupy a nutnost dosažení výstupů vzdělávání pokyny MŠMT a samotné školy. Informace jsou doplněné o několik postřehů z pilotního ověřování občanského vzdělávání v ČR.

Kompetence pro demokratickou kulturu

Kompetence pro demokratickou kulturu jsou popsány referenčním rámcem dvaceti kompetencí. Popsaných 20 kompetencí je seřazeno do čtyř okruhů zahrnujících hodnoty, postoje, dovednosti, a znalosti a kritické myšlení. Jejich porozumění můžeme ověřit prostřednictvím 135 tzv. „deskriptorů“. Deskriptory pokrývají ty hodnoty, postoje, dovednosti a znalosti a kritické porozumění, které je možné se naučit, je možné je naučit a jsou hodnotitelné. Tyto deskriptory mají:

1) podporovat **hodnocení současné úrovně** odborné způsobilosti s ohledem na každou z kompetencí **pro jednotlivce nebo skupinu**. Cílem je určit **oblasti dalšího rozvoje** a potřeby učení nebo identifikovat dosaženou odbornost po určité době studia;

2) sloužit jako **soubor nástrojů pro pedagogy** při **navrhování, provádění a hodnocení** vzdělávacích intervencí ve formálním a neformálním prostředí.

Výběr 44 základních deskriptorů najdete na straně 22 tohoto sešitu.

Deskriptory pokrývají ty hodnoty, postoje, dovednosti a znalosti a kritické porozumění, které je možné se naučit, je možné je naučit a jsou hodnotitelné.

Referenční rámce kompetencí pro demokratickou kulturu (CDC) podle Rady Evropy

Hodnoty

lidská důstojnost a lidská práva; kulturní rozmanitost; demokracie, spravedlivost, férovost, rovnoprávnost, zákona právo

Postoje

otevřenost ke kulturní odlišnosti a různému vyznání, náhledu na svět a zvykům (praxím); respekt; občanské myšlení; soběstačnost (samostatnost); tolerance k nejistotě

Dovednosti

schopnost samostatně se učit; schopnost analytického a kritického myšlení; schopnost pozorovat a naslouchat; empatie; flexibilita a adaptabilita; jazykové, komunikační dovednosti a schopnost dorozumět se cizími jazyky; schopnost spolupráce; schopnost řešit konflikty

Vědomosti a kritické myšlení

poznání a kritické porozumění sobě; znalost a kritické porozumění jazyku a komunikaci; poznání a kritické porozumění světu: politice, právu, lidským právům, kultuře, kulturnosti, náboženstvím, historii, médiím, ekonomice, životnímu prostředí, udržitelnosti.

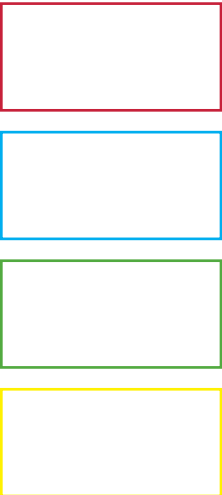
Hodnoty

Ocenění lidské důstojnosti a lidských práv

Tato hodnota je založena na základním přesvědčení, že všechny lidské bytosti jsou si rovny, mají stejnou důstojnost, zasluhují si stejnou úctu, mají stejná lidská práva a základní svobody a podle toho by s nimi mělo být zacházeno.

Ocenění kulturní rozmanitosti

Tato hodnota je založena na přesvědčení, že odlišná kulturní příslušnost, kulturní rozmanitost a pluralita pohledů, perspektiv a chování by měla být kladně přijímána, uznávána a oceňována.



Ocenění demokracie, spravedlnosti, čestnosti, rovnosti a právního státu

Tato skupina hodnot je založena na základním přesvědčení, že společnosti by se měly řídit a být spravovány demokratickými postupy založenými na principech spravedlnosti, čestnosti, rovnosti a právního státu.

Postoje

Otevřenost ke kulturní rozmanitosti a k odlišným přesvědčením, názorům a chování

Otevřenost je postoj k lidem, které vnímáme jako příslušníky odlišných kultur, případně k přesvědčením, světonázorům a postupům, které se od našich vlastních liší. Zahrnuje citlivost vůči odlišným lidem či názorům a ochotu a zájem se o nich dozvědět více.

Respekt

Respekt spočívá v kladném přijetí a ocenění někoho či něčeho na základě uznání jejich vlastní hodnoty, ceny a významu. Pro účinný mezikulturní dialog a demokratickou kulturu je respekt k lidem s odlišnou kulturní příslušností či odlišnými názory a postupy zcela stěžejní.

Občanská uvědomělost

Občanská uvědomělost se vztahuje ke komunitě či společenské skupině, která je širší než bezprostřední kruh rodiny a přátel. Zahrnuje pocit příslušnosti k dané komunitě, ohled k ostatním členům, uvědomování si vlivu vlastního jednání na ostatní, sounáležitost s dalšími příslušníky komunity a vědomí závazků vůči dané komunitě.



Odpovědnost

Odpovědnost je postoj k vlastnímu jednání. Zahrnuje zvažování svého jednání, vytváření záměrů morálně přiměřeného jednání, uvědomělé provádění těchto záměrů a přijetí zodpovědnosti za jejich důsledky.

Sebedůvěra

Sebedůvěra je postoj ke své osobě. Zahrnuje kladné přesvědčení o vlastní schopnosti konat tak, jak je nezbytné pro dosažení vytyčeného cíle, a rovněž důvěru, že dokážeme porozumět problémům, nalézt patřičné cesty k jejich řešení, vyhnout se překážkám a dosáhnout určité změny ve světě.

Tolerance k nejednoznačnému

Tolerance k nejednoznačnému vyjadřuje postoj k nejednoznačným situacím, které poskytují několik protichůdných interpretací. Zahrnuje pozitivní přijetí a konstruktivní jednání v takových situacích.

Dovednosti

Samostatné učení

Samostatné učení pokrývá dovednosti nezbytné k vyhledávání, utřídění a zhodnocení vlastního vzdělávání se v souladu se svými nároky, samostatně a bez zásahu jiných lidí.

Analytické a kritické myšlení

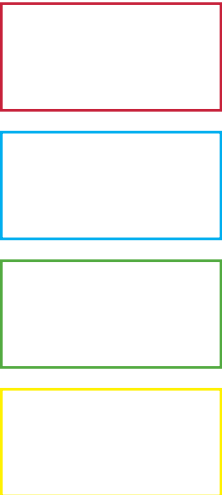
Analytické a kritické myšlení představuje dovednosti potřebné k systematickému a logickému rozboru, hodnocení či posouzení libovolných podkladů (např. textů, argumentů, výkladů, problémů, událostí, zkušeností atd.).

Aktivní naslouchání

Aktivní naslouchání a pozorování jsou dovednosti nezbytné k rozpoznání a pochopení obsahu a formy sdělení, rovněž k rozpoznání a pochopení neverbálního chování lidí.

Empatie

Empatie je soubor dovedností potřebných pro pochopení myšlenek, přesvědčení, pocitů jiných lidí; jde o schopnost nahlížet svět jejich očima.



Flexibilita a přizpůsobivost

Flexibilita a přizpůsobivost jsou dovednosti nezbytné ke změně a úpravě vlastních myšlenek, pocitů nebo projevů tak, abychom dokázali účinně a vhodně reagovat na nové okolnosti.

Jazykové a komunikační dovednosti

Jazykové a komunikační dovednosti jsou nezbytným předpokladem k přiměřené a účinné komunikaci s lidmi hovořícími stejným nebo jiným jazykem, rovněž k možnosti působit jako prostředník mezi mluvčími různých jazyků.

Schopnost spolupráce

Schopnost spolupráce zahrnuje dovednosti nezbytné pro úspěšné podílení se na společných činnostech a úkolech, a také dovednosti, jak ostatní ke spolupráci podnítit.

Řešení konfliktů

Schopnosti potřebné pro pochopení, zvládnutí a odstranění konfliktů pokojným způsobem. Tyto dovednosti zahrnují směřování účastníků sporu k nejlepšímu a pro všechny strany přijatelnému výsledku.



Znalosti a kritické porozumění

Znalost a kritické porozumění sobě samému

Zahrnuje znalost a kritické pochopení svých myšlenek, přesvědčení, pocitů a motivací, vlastní kulturní příslušnosti a světonázoru.

Znalosti a kritické porozumění komunikaci

Zahrnuje znalost a kritické posouzení společensky přiměřených verbálních a ne-verbálních komunikačních zvyklostí v rámci používaného jazyka, účinků, jež mohou mít rozličné komunikační styly na ostatní lidi a také toho, jak každý jazyk vyjadřuje kulturně sdílené významy svým osobitým způsobem.

Znalosti a kritické porozumění světu

Zahrnuje rozsáhlý a komplexní soubor znalostí a kritického porozumění různým společenským oblastem včetně politiky, zákonů, lidských práv, kultury, kultur, náboženství, dějin, médií, ekonomik, životního prostředí a udržitelnosti.

Tyto kompetence mohou mladí lidé získat díky neformálnímu vzdělávání, prostřednictvím výchovy v rodině a zkušeností ve společnosti, ve které žijí. Mohou se je také učit pomocí formálního nebo neformálního vzdělávání ve škole s pomocí pedagogů nebo jiných facilitátorů vzdělávání.

V pilotním ověřování občanského vzdělávání se řešitelé zaměřili na čtyři hlavní okruhy:

- Mediální vzdělávání: zaměřeno na kritické myšlení a dovednost analyzovat sdělení, se kterými se dennodenně setkáváme v médiích a na sociálních sítích.
- Návštěva demokratické instituce: zaměřeno na porozumění roli a fungování institucí v demokratickém systému se zvláštním důrazem na reflexi vzdělávacího rozměru tohoto nástroje.
- Komunitní učení: zaměřeno na plánovanou vzdělávací činnost zahrnující jiné skupiny místní komunity, než jsou sami žáci se zvláštní pozorností na lokální sociální a politické problémy.
- Kontroverzní témata: zaměřeno na osvojení si kompetence, jak se zapojit do dialogu s lidmi s jinou životní zkušeností, vyznávajícími odlišné hodnoty, včetně toho, jak je respektovat s ohledem na klíčovou roli těchto kompetencí pro demokratický proces, ochranu a posilování demokracie a kultury lidských práv⁴.

K naplnění parametrů Rámce CDC je nutné, aby rozvoj kompetencí odráželo také kurikulum předmětů a školní vzdělávací plány.

Můžeme se ptát, jak kurikulum školy a předmětů rozvíjí jednotlivé kompetence a jestli je možné je popsat prostřednictvím deskriptorů. Model CDC může být využíván při plánování kurikul nebo při analýze kurikul stávajících. Jestli naplňuje

tyto parametry, ověřujeme za využití deskriptorů, přičemž činnosti ve škole i konkrétní aktivity by neměly být zaměřeny na rozvoj jediného deskriptoru, ale jejich souboru.

Co rozumíme pod pojmem kurikulum a jak souvisí s kompetencemi pro demokratickou kulturu

„Kurikulum“ je definováno především jako „plán učení“, které využíváme v předmětu, ale i ve škole, nebo jakákoli instituci zaměřená na vzdělávání. K tomu, jak postavit učební osnovy / kurikulum předmětu, nebo školní vzdělávací program (ŠVP) existuje mnoho různých přístupů. V praxi se nejčastěji setkáváme s jedním ze třech základních typů kurikul / vzdělávacích osnov:

- osnovy založené na znalostech,
- osnovy založené na cílech a
- osnovy založené na kompetencích.

Při tvorbě kurikul musí přitom pedagog dbát na to, jaká očekávání jsou kladena na žáka u závěrečných zkoušek a přijímacích pohovorů na vyšší typy škol. Celkový přístup ke tvorbě kurikula pak určuje, který prvek (znalosti, dovednosti, kompetence) bude strukturovat kurikulum a ostatní prvky přispívají k jeho naplnění.

Tradičně je učební plán koncipován a plánován jako **kurikulum založené na znalostech**. V tomto přístupu dostávají důležitější roli **faktické a koncepční znalosti (deklarativní znalosti)**, i když jsou sledovány i jiné typy znalostí, například procedurální znalosti, metakognitivní znalosti a postoje, atd. Klíčovým prvkem je výběr a klasifikace toho, co se považuje za relevantní znalosti pro účely konkrétního vzdělávacího programu. V ČR jsou deklarativní znalosti vyžadovány i u přijímacích pohovorů na střední a vysoké školy.

Kurikulum založené na cílech vede k tomu, aby byly cíle definovány jako očekávané chování studentů, strukturovaly a řídily výběr obsahu studijních plánů. Osnovy jsou sestaveny tak, aby znalosti, které si studenti osvojí, vedly k dosa-

žení stanovených cílů. Cíle učení jsou přitom formulovány s ohledem na to, **jaké chování by studenti měli prokázat**. Tato formulace může obsahovat výslovný odkaz na „kompetence“, které si studenti mají osvojit (například na schopnost „stanovit vlastní hypotézu a naplánovat a provést experimenty, kterými ji ověří“).

Další formou kurikula je **kurikulum založené na kompetencích**. Podobá se kurikulu založenému na cílech, více se však zaměřuje na žáka a na mezipředmětové kompetence, které vznikají součinností mezi jednotlivými předměty a vzdělávacími oblastmi. Učební plán je obvykle psán tak, aby bylo zřejmé, **co žáci „umí udělat“** na konci vzdělávacího období. Hodnocení se zaměřuje na to, co žáci dokážou a jaké mají kompetence, které může hodnotící pozorovat. Jednotlivé okruhy kompetencí (hodnoty, postoje, dovednosti a znalosti a kritické porozumění) jsou vzájemně propojeny. V hodnocení je sledováno zapojení široké škály kompetencí při analýze a řešení problémů, schopnosti interpretace, praktického využití vědomostí a dovedností, samostatné navrhování alternativních řešení.

V praxi žádný z těchto přístupů neexistuje v čistém stavu, vždycky jde o kombinaci několika přístupů. Model kompetencí pro demokratickou kulturu je možné použít ve všech kurikulárních přístupech, i když v kurikulu založeném na kompetencích je nejzřetelnější. Například v případě, že je kurikulum založené na znalostech, je důležité znalostem také porozumět. K hodnotám také můžeme přistoupit deklarativním způsobem, vést studenty k tomu, aby hodnoty analyzovali a přemýšleli o nich. **Kritické porozumění hodnotám nezavazuje ani studenty ani učitele k jejich přijetí nebo odmítnutí.**

Model CDC je možné při tvorbě školních osnov použít jako celek nebo jako prostředek k obohacení učebních osnov tím, že je analyzujeme z pohledu CDC při jejich tvorbě.

Než však model CDC zařadíme do kurikula, musíme si zodpovědět na otázku, jaký druh vzdělávání pro demokratické občanství a demokratickou kulturu je třeba

rozvíjet prostřednictvím výuky a učení. Ti, co chtějí využít Rámec CDC při tvorbě osnov, musí stanovit společné cíle Rámce CDC a svého vzdělávacího systému (bez ohledu na to, jestli používají kurikulum orientované na znalosti, cíle nebo kompetence). Tyto by měly zdůrazňovat důležitost výchovy žáků a studentů k respektujícímu vzájemnému soužití v demokratické společnosti. Proto by mělo být kurikulum reflektovat každodenní životní situace a kontext, ve kterém škola funguje a ve kterém se žáci a učitelé setkávají.

Pokud vytváříte školní vzdělávací program:

- **Analyzujte** vaše kurikulum s ohledem na stávající občanské kompetence a kompetence pro demokratickou kulturu.
- **Zpracujte do něj kompetence pro demokratickou kulturu**, případně jej s ohledem na CDC změňte.
- Do přípravy kurikula a do rozhodování o jeho znění **zapojte ostatní** zúčastněné strany (učitele, žáky prostřednictvím školního parlamentu).

„Skryté kurikulum“

Skryté kurikulum je velmi často nezpochybnitelné status quo. Protože rámec je založen na třech zásadách transparentnosti, soudržnosti a komplexnosti a zaujímá holistický pohled na demokratické procesy učení, je důležité, aby školy sledovaly své skryté praktiky a poselství a sladily étos školy s Rámcem CDC.

Kromě popisů, kritické analýzy, práce s textem, je důležité vnímat i skryté zprávy, které podáváme výběrem příkladů a ilustrací. Například pokud všechny ilustrace zobrazující pozitivní vzory (škola, rodina, zaměstnání – zejména prestižní povolání jako zdravotníci nebo hasiči) představují pouze bílé mladé a hezké muže, mimoděk z pozitivních vzorů vyčleňujeme například ženy, starší lidi, lidi s odlišnou barvou pleti, lidi, kteří se svým vzhledem odlišují od dobového ideálu nebo případně trpí nějakým handicapem. Jistě, najít obrázky, které nejsou založené na obecně (nevědomě nebo i vědomě) přijaté normě, zabere o něco víc času na přípravu, ale za to, nakolik tato skrytá část prezentace ovlivňuje – motivuje nebo naopak demotivuje žáky, tato námaha stojí.

Využití CDC v pedagogické praxi

Při rozvoji CDC ve škole není potřeba, aby se učitelé vzdali toho, co dělají, mohou však obohatit současnou praxi o kompetence pro demokratickou kulturu.

Při vytváření učebního plánu

- Vyberte vhodnou metodiku výuky založenou na explicitní teorii učení, která respektuje demokratické hodnoty a je vhodná pro všechny žáky.
- Vytvořte demokratické prostředí pro učení.
- Integrujte do výuky reflexi a hodnocení z pohledu kompetencí pro demokratickou kulturu.
- Podporujte studenty, aby se aktivně podíleli na rozhodování o vlastním učení.

Při tvorbě vzdělávacího plánu, ale i při tvorbě jednotlivých vzdělávacích celků využívejte deskriptorů kompetencí a vraťte se k nim při hodnocení proběhlých lekcí a vzdělávacích období (například při ukončení vzdělávacího bloku, čtvrtletně, na konci školního roku, při ukončení školní docházky žáka). Jak můžete vidět v přiložené tabulce, **deskriptory jsou formulovány tak, aby popisovaly výsledky učení**. Díky tomu je možné je používat jako referenční rámec různých vzdělávacích aktivit. Přitom si potřebujeme pamatovat, že žádnou aktivitu nepopisuje pouze jeden deskriptor a při sledování výsledků musí být různé deskriptory kombinovány.

Přiložená tabulka obsahuje výběr 44 deskriptorů – konkrétních popisů kompetencí, které by měli žáci zvládnout. Čísla, které jsou v levém sloupci tabulky, odpovídají číslování v dokumentu Rady Evropy. V dalším sloupci je pak popis kompetence – samotný deskriptor. Do následujícího sloupce můžete vyplnit, jakou pozornost potřebujete danému aspektu kompetencí věnovat (neslouží ke známkování/hodnocení!). Doporučujeme zaznamenat do poznámek, proč se potřebujete na danou oblast zaměřit, jakou očekáváte změnu, případně jaké metody k tomu použijete. Buďte konkrétní, pomůže vám to vyhodnotit, do jaké míry se vám povedlo cíle naplnit.

	Okruhy kompetencí pro demokratickou kulturu		
č. v dok mentu RE	Popis deskriptoru kompetencí	škála 1/10	Komentář
HODNOTY			
1. Hodnota lidské důstojnosti a lidských práv			
1	Souhlasí, že lidská práva musí být vždy chráněna a respektována.		
2	Souhlasí, že práva dětí mají být respektována a chráněna společností.		
2. Hodnota kulturní rozmanitosti			
7	Podporuje názor, že bychom měli respektovat různá přesvědčení, která mají ostatní.		
8	Podporuje názor, že by se člověk měl vždy snažit o vzájemné porozumění a smysluplný dialog mezi lidmi a skupinami, které jsou vnímány jako vzájemně „odlišné“.		
3. Hodnota demokracie, spravedlnosti, čestnosti, rovnosti a právního státu			
12	Souhlasí s tím, aby školy učily žáky, co je demokracie a jak se má chovat občan v demokracii.		
13	Vyjadřuje přesvědčení, že se všemi občany by se mělo jednat podle zákona stejným způsobem a nestranně.		
14	Tvrdí, že zákony by měly být vždy spravedlivě uplatňovány a vymáhány.		

	Okruhy kompetencí pro demokratickou kulturu		
č. v dokumentu RE	Popis deskriptoru kompetencí	škála 1/10	Komentář
POSTOJE			
4. Otevřenost ke kulturní odlišnosti			
21	Projevuje zájem o to, v co lidé věří, jaké vyznávají hodnoty, jaké mají tradice a světonázor.		
22	Projevuje zájem o cestování do jiných zemí.		
5. Respekt			
27	Dává prostor ostatním, aby se vyjádřili.		
28	Projevuje respekt vůči ostatním jakožto sobě rovným lidským bytostem.		
6. Občanská uvědomělost			
33	Projevuje vůli spolupracovat s ostatními.		
34	Spolupracuje s ostatními, pokud si to žádá společný zájem.		
7. Odpovědnost			
39	Hlásí se k odpovědnosti za své činy.		
40	Pokud zraní něčí city, omluví se.		
8. Sebedůvěra			
44	Vyjadřuje důvěru ve svou vlastní schopnost porozumět problémům.		
45	Vyjadřuje důvěru ve svou schopnost realizovat činnosti, které si naplánoval.		
9. Tolerance k nejednoznačnému			
50	Vychází dobře s lidmi, kteří mají různé pohledy na věc.		
52	Cítí se komfortně v neznámých situacích.		

Okruhy kompetencí pro demokratickou kulturu			
č. v dokumentu RE	Popis deskriptoru kompetencí	škála 1/10	Komentář
DOVEDNOSTI			
10. Schopnost samostatně se učit			
58	Disponuje schopností rozlišovat zdroje informací (osoby, knihy, internet ad.).		
59	Pokud potřebuje, žádá objasnění informací/ zpráv od relevantních osob.		
11. Analytické a kritické myšlení			
64	Dokáže identifikovat shody a rozdíly mezi novými informacemi/ zprávami a tím, co je obecně známo.		
65	Na podporu svých tvrzení používá důkazy.		
12. Schopnost aktivně naslouchat			
70	Pozorně naslouchá různým názorům.		
71	Pozorně naslouchá jiným lidem.		
13. Empatie			
76	Rozezná, když někdo potřebuje pomoci.		
77	Projevuje účast, pokud se někomu stane něco špatného.		
14. Flexibilita a přizpůsobivost			
82	Pokud je mu racionálně dokázáno, že je to nezbytné, dokáže pozměnit svůj názor.		
83	Dokáže změnit svá rozhodnutí, pokud je to nutné kvůli důsledkům, jež by tato rozhodnutí měla.		
15. Jazykové a komunikační dovednosti a schopnost dorozumět se cizími jazyky			
88	Dokáže vyjádřit svůj názor na problém.		
89	Pokud mu není jasné, co řečník řekl, požádá ho o vysvětlení nebo zopakování.		
16. Schopnost spolupráce			
94	Buduje pozitivní vztahy s ostatními členy skupiny.		
95	Pokud je členem skupiny, dokáže se skupinou spolupracovat.		
17. Schopnost řešit konflikty			
100	Dokáže respektujícím způsobem komunikovat se znesvářenými stranami.		
101	Dokáže rozpoznat, jak řešit konkrétní konflikt.		

Okruhy kompetencí pro demokratickou kulturu			
č. v dokumentu RE	Popis deskriptoru kompetencí	škála 1/10	Komentář
ZNALOSTI A KRITICKÉ POROZUMĚNÍ			
18. Poznání a kritické porozumění sobě samému			
106	Dokáže popsat svou motivaci.		
107	Dokáže popsat, jakým způsobem myšlenky a emoce ovlivňují jeho chování.		
19. Znalost a kritické porozumění jazyku a komunikaci			
112	Dokáže vysvětlit, jak může tón hlasu, oční kontakt a řeč těla pozitivně ovlivnit komunikaci.		
20. Znalost a kritické porozumění světu: politiky, zákonů, lidských práv, kultury, kultur, náboženství, dějin, médií, ekonomik, životního prostředí, udržitelnosti			
117	Dokáže vysvětlit význam základních politických pojmů jako je demokracie, svoboda, občanství, práva a povinnosti.		
118	Dokáže vysvětlit, proč by měl každý respektovat lidská práva.		
119	Dovede popsat základní kulturní zvyky (např. stravovací zvyky, způsoby pozdravu, způsob, jak oslovovat lidi, zdvořilost) v jiných kulturách.		
120	Vnímá, že jeho světonázor je jen jedním z mnoha světonázorů.		
121	Dokáže posoudit dopad působení lidské společnosti na přírodu, především dopady populačního růstu, populačního vývoje, spotřebu zdrojů.		
122	Umí kriticky posoudit rizika spojená s devastací životního prostředí.		

Hodnocení CDC

Neměly bychom si představovat, že kompetence pro demokratickou kulturu u jednotlivých žáků, tříd nebo u celé školy je možné známkovat podobně jako vědomosti a znalosti. Spíš je potřeba se zaměřit na to, jak fungují zvolené pedagogické postupy a jakým způsobem vytvářejí ve škole bezpečné prostředí, kde mohou žáci mluvit o různých názorech a postojích a současně respektovat ostatní. Všímat si, jestli přístupy a metody, které učitelé používají, podporují studenty, aby se aktivně zapojovali do procesu vzdělávání (individuálně i v rámci skupinové práce, do analýz a do reflexí) a do života školy.

Přitom musíme brát ohled i na individualitu žáka, jestli je introvert nebo extrovert, na jeho vyjadřovací schopnosti tak, aby individuální zdatnosti nebo nedostatky nezkreslovaly hodnocené soubory kompetencí. **Deskriptory nepoužíváme jako nástroj hodnocení žáků**, ale k plánování vzdělávacích cílů a výběru nástrojů pro rozvoj kompetencí u žáků. S jejich pomocí můžeme hodnotit, jestli jsme svých cílů dosáhli. Z hlediska a s pomocí kompetencí pro demokratickou kulturu hodnotíme spíše než stávající situaci v rámci občanského vzdělávání, změnu v průběhu času.

Občanské vzdělávání

Občanské vzdělávání představují **výchovně-vzdělávací aktivity**, které posilují občany v tom, aby se **informovaně, odpovědně a aktivně podíleli na spravování věcí veřejných a na rozvoji demokratické společnosti**.

Určitá obdoba takového vzdělávání je zavedena ve všech tradičních západních demokraciích a v České republice vedle vzdělávání profesního a zájmového tvoří třetí pilíř **Strategie celoživotního učení** (MŠMT 2007).

Občanské vzdělávání vychází mimo jiné i z historické zkušenosti, že **bez aktivního podílu občanů zůstávají demokratické instituce jen prázdnými skořápkami**. Mimo jiné také významně **rozvíjí občanské sebeuvědomění** tak, aby se obyvatelé stávali svobodnějšími a nepodléhali různým typům manipulací, frustraci z politického dění či politickému extremismu.

Občanské vzdělávání se přirozeně dotýká i témat, která jsou aktuální a jsou předmětem politické diskuse. Jakékoliv vzdělávací aktivity mohou proto být smysluplné jedině tehdy, jsou-li nadstranické.

Inspiraci nachází občanské vzdělávání v principech tzv. **beutelsbašského konsensu (1976)**:⁴

- **zákaz indoktrinace**: vyučující nesmí – žádnými prostředky – manipulovat studujícím ve jménu svého vlastního přesvědčení, a bránit tak studujícímu ve vytváření jeho vlastního úsudku,
- **vyváženost**: o tématu, vnímaném ve společnosti, politice či vědě jako kontroverzní, musí být také jako o kontroverzním vyučováno,
- **podpora samostatného myšlení u studujících**: občanské vzdělávání musí dostávat studující do situace, kdy dokáží analyzovat politickou a společenskou situaci z vlastní pozice a jsou schopni hledat prostředky a cesty, jak danou situaci ve svém zájmu a demokratickými prostředky usměrňovat.

Z průzkumu vyplývá, že za nejužitečnější nástroje občanského vzdělávání učitelé považují projektové dny, diskuse ve třídě, besedy, exkurze a zážitkové vyučování, skupinovou práci, rolové hry a simulace a řešení problémových úloh.

Klíčové kompetence a změna vzdělávání

Svět, do kterého dospějí dnešní žáci, bude od každého mladého člověka vyžadovat velkou schopnost řešit neočekávané situace, pracovat v oborech, které dnes ještě nejsou známy, stýkat se s lidmi, na které nejsme zvyklí, a používat zařízení, která budou teprve objevena. Dosud platné postupy a znalosti, kterým jsme se ve škole učili, jsou rychle nahrazovány novými. Současné školství už na rychlost civilizačních změn nestačí. Učitelé právem říkají „děti jsou jiné“. Dospělý život dnešních žáků bude také velmi jiný.⁵ Také budou žít v zásadě jiné společnosti, mnohem diverzifikovanější a multikulturní, což sebou přinese nutnost vysvětlovat a obhajovat své názory, postoje a vnímání světa – což je vlastně pozitivní, i když náročné.

Měřítkem pro splnění úkolů učitele už nemá být, zda „probral všechno učivo z osnov“. Práce učitele spočívá spíše v tom, **že účinně vede žáka ke klíčovým kompetencím a očekávaným výstupům.**

To znamená, že RVP například po učiteli a škole žádá, aby **vědomosti, dovednosti i postoje** byly ve výuce rozvíjeny především **pospolu**, aby jejich rozvíjení ve výuce neprobíhalo izolovaně. Je něco jiného, když se žáci mají například údajům o jižní Evropě naučit z paměti z učebnice, a něco jiného je, když jim učitel pečlivě připraví aktivitu zahrnující jak jejich osobní vzpomínání (zkušenosti z prázdnin s rodiči, četbu cestopisů), tak i zkoumání a zpracování informací (z příruček, z filmů a televize či internetu), a to k rozumnému účelu (například k projektu cestovní kanceláře). Taková příprava však je pracná a výuka zabere mnoho času. Vede však k celistvému zvládnutí vědomostí – dovedností – postojů neboli ke klíčové kompetenci.

„Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.“ (MŠMT)

Klíčové kompetence pro základní a střední školy:

1. Kompetence k učení
2. Kompetence k řešení problémům
3. Kompetence komunikativní
4. Kompetence sociální a personální
5. Kompetence občanská
6. Kompetence pracovní

Mít kompetenci znamená, že člověk (žák) je vybaven celým složitým souborem vědomostí, dovedností a postojů, ve kterém je vše propojeno tak výhodně, že díky tomu člověk může úspěšně zvládnout úkoly a situace, do kterých se dostává ve studiu, v práci, v osobním životě. Mít určitou kompetenci znamená, že se dokážeme v určité přirozené situaci přiměřeně orientovat, provádět vhodné činnosti, zaujmout přínosný postoj.

Když porovnáme Rámcem kompetencí pro demokratickou kulturu a klíčové kompetence tak, jak je definuje MŠMT, zjistíme, že se oba modely v mnohém prolínají/podobají. Na první pohled by se mohlo zdát, že z klíčových kompetencí se Rámcem zabývá pouze kompetencí občanskou. Pravdou je, že Rámcem využívá jinou kategorizaci, která však zahrnuje všechny klíčové kompetence. Na rozdíl od tradičního učení, je zde větší důraz kladen na participaci žáků na rozhodování a žák také nese odpovědnost za své výsledky.

Kromě toho Rámcem umožňuje srovnání žáků – absolventů vzdělávání různých, často nesrovnatelných národních systémů. Usnadňuje také mezinárodní spolupráci škol a výměnu studentů. Při rozvoji CDC tedy učitel využívá veškeré zkušenosti, které získal tím, že vedl žáky k zvládnutí klíčových kompetencí.

Evropský rámec kvalifikací pro celoživotní učení (2008):

- 1. Komunikace v mateřském jazyce*
- 2. Komunikace v cizích jazycích*
- 3. Matematická schopnost a základní schopnosti v oblasti vědy a technologií*
- 4. Schopnost práce s digitálními technologiemi*
- 5. Schopnost se učit*
- 6. Sociální a občanské schopnosti*
- 7. Smysl pro iniciativu a podnikavost*
- 8. Kulturní povědomí a vyjádření*

Něco málo o demokracii

Pokud se chceme zabývat rozvojem kompetencí pro demokratickou kulturu, potřebujeme si definovat, co vlastně demokracie je. Co znamená žít v demokracii? S uvědoměním si toho, jaké jsou výhody a nevýhody života v demokracii pro jednotlivce pracuje aktivita „Sikkalské království“ (viz sešit 3).

Samotná definice demokracii je přitom složitý multioborový problém. Jiným způsobem bude demokracii definovat historik, sociolog, antropolog, politolog nebo filozof. Různé pohledy na současné teorie demokracie představuje třeba Jean-Paul Gagnon v rozhovorech s významnými současnými filozofy a teoretiky demokracie, mezi jinými Johnem Dunnem, Albertem Wealem, Francisem Fukuyamou, Pierrem Rosanvallonem nebo Noamem Chomskym.

S prvními společenskými zřízeními, které vykazují znaky demokracie, se setkáváme již v starověkých Aténách nebo v raných kmenových společenstvích. Ze starověkých Atén pochází i nejjednodušší definice demokracie jako vláda lidu, která vychází ze spojení řeckých slov démos – lid a kratein – vláda.

I pokud bychom chtěli zůstat u této definice, museli bychom definovat, co znamená lid a kdo tento lid tvoří (například až do 19. století nebyly v naprosté většině zemí považovány za součást lidu, který by se měl podílet na vládě, ženy), jakým způsobem je lid zastoupený ve vládě a jakou formou se na vládě podílí.

Chápání demokracie se mění v čase. Po období středověku, který chápal vládu jako hierarchický systém, prostor k diskusi o formě vlády otevřel v Evropě v 16. století Niccolo Machiavelli svým dílem „Vladař“, a to tím, že z formy vlády udělat světské téma. Současné pojetí demokracie se formovalo v průběhu 19. století zásluhou myslitelů jako A. de Tocqueville nebo J. S. Mill. Největším impulsem pro proměnu demokracie do dnešní podoby pak bylo přijetí všeobecného volebního práva. To se děje v několika vlnách. Nejprve se všeobecné volební právo vztahovalo pouze na bílé muže. Postupně v několika vlnách volební právo zahrnovalo i ženy (v roce 1889 Wyoming (USA), 1893 Nový Zéland, 1906 Finsko,

1919 Čechy a Morava – Slovensko až 1920, 1971 Švýcarsko) a obyvatele nebělošského původu (v jižních státech USA do roku 1965, v JAR do 1989).

Samo volební právo demokracii nezaručuje, je však jednou z podmínek pro to, aby mohla demokracie existovat. Abychom mohli mluvit o demokratické společnosti, musí být současně splněny následující podmínky:

- 1) **rovnost před zákonem**,
- 2) **svobodné a spravedlivé volby**,
- 3) **všeobecné volební právo**,
- 4) **právo ucházet se o úřad** – politický pluralismus,
- 5) **nezávislý systém justice**,
- 6) **nezávislý systém státní správy**,
- 7) **nezávislá média**,
- 8) **občanskou společnost**, kde je zajištěna svoboda projevu, svoboda sdružování, petiční právo.

V současnosti nejčastěji demokracii definujeme jako systém, ve kterém se všichni zúčastnění spolupodílejí na rozhodování, a to buď prostřednictvím volených zastupitelů, nebo přímo. Na úrovni státu je demokracie forma vlády, ve které se všichni občané rovně podílejí – přímo nebo nepřímo prostřednictvím volených zástupců – na navrhování a přijímání zákonů, kterými se řídí jejich společnost. Možnosti porozumění demokracii se liší a k jejímu zkoumání, popisu a vysvětlení můžeme využít jeden nebo několik z následujících způsobů:

Empirická teorie demokracie chápe demokracii jako stav. Popisuje praxi, to jak se demokracie ve skutečnosti projevuje, porovnává jednotlivé společnosti a zjišťuje, jaké předpoklady musí být splněny, aby se mohla demokracie rozvinout a udržet.

Normativní teorie demokracie vysvětluje, jaký je ideál a jaké podmínky musí být splněny, aby byla společnost nebo stát považovány za demokratické.

Demokracii můžeme také chápat **jako proces** – tedy to, jakým způsobem vznikají zákony, jakým způsobem nad nimi probíhá dohled, jak vzniká vláda apod.

Aby společnost naplňovala znaky demokracie, demokratický proces musí vést k **výsledku**, který není zájmem pouze malé skupiny osob. To znamená, že v demokratické společnosti by měl být s přihlédnutím na možnosti a realitu brán ohled na zájmy co nejvíce osob.

Výkon vlády lidu může probíhat **přímo** nebo **nepřímo**. Pokud je moc lidu uplatňována nepřímo, mluvíme o **zastupitelské formě demokracie**. Znamená to, že moc většiny je vykonávána prostřednictvím volených zástupců, kteří pak zastupují, nebo by alespoň měli zastupovat, jejich zájmy (například volby do Poslanecké sněmovny nebo Senátu ČR. Na úrovni školy se jedná o žákovské parlamenty). **Přímá demokracie** je taková forma vlády, kdy lid uplatňuje moc nezprostředkovaně. V malých komunitách může jít o konsensuální rozhodnutí, na úrovni státu se projevuje formou referend. V České republice máme malou zkušenost s přímými rozhodnutími. Uplatnění přímé demokracie bylo například referendum o vstupu do Evropské unie. Častěji se referenda uplatňují na místní úrovni – například se jedná o změny územního plánu, výstavbu nebo zákaz stavby. Největším místním referendem v ČR bylo referendum o přesunu hlavního nádraží v Brně v roce 2004.

Za demokratické se rády označují i státy, které sice mají volby a voliči si mohou svobodně zvolit z nabízené kandidátky, tato však neobsahuje možnost volit opozici, není tu svoboda shromažďování a za veřejné vyslovení názoru, který nesouhlasí se státní politikou nebo doktrínou, můžete být uvězněni. Tyto státy, i když o sobě tvrdí, že jsou demokratické, parametry demokracie nenaplnují (Čína, Demokratická republika Kongo, KLRD).

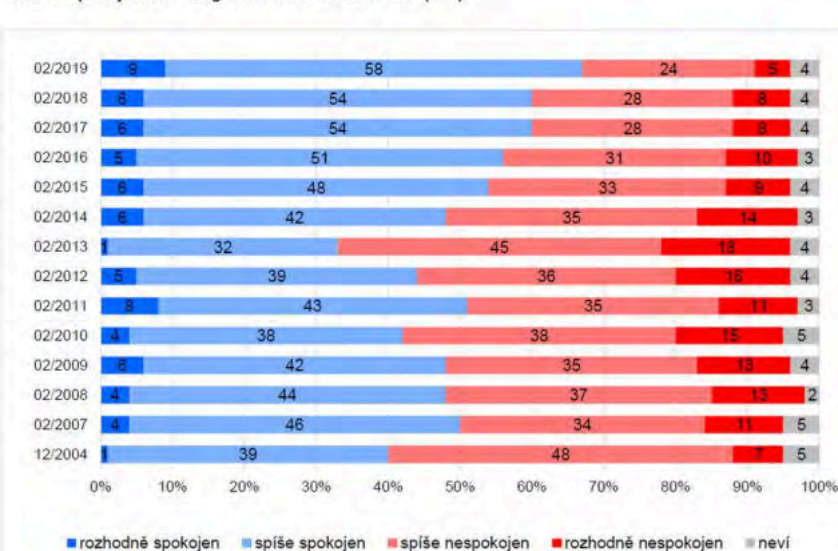
Českou republiku můžeme, i přes různé nedokonalosti, jednoznačně považovat za demokratickou – pokud splňujeme zákonné požadavky ohledně věku a své-

právnosti můžeme svobodně volit a můžeme být zvoleni, existují zde nezávislá a veřejnoprávní média (Česká televize a Český rozhlas), jsme si rovni před zákonem, naše soudní soustava je dle Ústavy nezávislá a máme fungující občanskou společnost. Můžeme beztrestně vyjadřovat své názory (pokud tím neporušujeme cizí práva), svobodně se spolčovat, účastnit se stávek a demonstrací.

To, že máme fungující demokracii, neznamená, že to je dané a zůstane to tak již navždy. Tím, že se podílíme na moci, máme také odpovědnost. Porozumění demokracii není něco, co nám bylo dáno a ani demokracie nebude fungovat bez našeho přičinění. Jak vidíme z tabulky na následující straně, není ani samozřejmé, že chápeme, jaké výhody nám demokracie přináší. Právě proto potřebujeme, abychom hodnotám demokracie rozuměli, abychom měli odpovědné postoje, měli dostatečné znalosti a dovednosti a schopnost kritického porozumění dějům v našem okolí a ve světě. Abychom byli schopni rozeznat aktivity, které demokracii ohrožují a účinně demokracii bránit a rozvíjet. S tím je potřeba začít co nejdříve. Škola a vzdělávání mají na tom zásadní podíl. To je také důvod, proč u svých žáků rozvíjíme kompetence pro demokratickou kulturu.

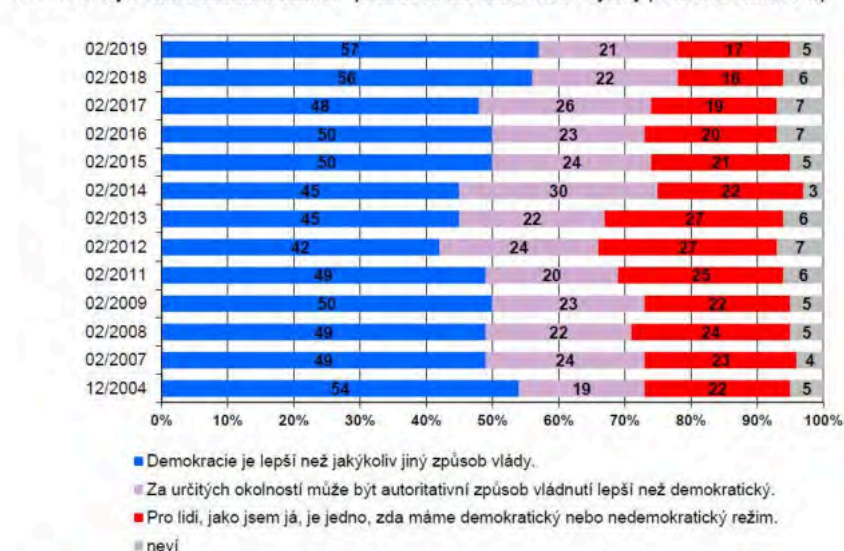
Vztah k demokracii v České republice ilustrují výzkumy, které v ČR proběhly v roce 2019.⁶ Když sledujeme vývoj důvěry v demokracii, mohli bychom říct, že podpora demokracie kopíruje s hospodářskou situací obyvatel země a v období krize důvěra v demokracii klesá.

Graf 1: Spokojenost s fungováním demokracie v ČR (v %)



Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost 2. – 13. 2. 2019, 1064 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

Graf 2: Postoj k demokratickému režimu – podíl občanů souhlasících s výroky (časové srovnání v %)



Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost 2. – 13. 2. 2019, 1064 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

Podle těchto výzkumů byly v roce 2019 s fungováním demokracie v ČR spokojeny tři pětiny občanů (67 %). Více než polovina (57 %) občanů v ČR věří, že demokracie je lepší, než jakýkoliv jiný způsob vlády. Zastánců demokratického způsobu vládnutí tak bylo nejvíce od roku 2004, kdy byla otázka do výzkumu zařazena. Více než pětina české veřejnosti (21 %) věří, že za určitých okolností může být autoritativní způsob vlády lepší, než demokratický. Nadpoloviční většina české populace (58 %) má za to, že v ČR je s lidmi zacházeno rovnoprávně a spravedlivě. Téměř tři čtvrtiny občanů (74 %) si myslí, že lidská práva jsou v ČR respektována. 17 % respondentů se domnívá, že je lhostejné, zda v zemi panuje demokratický, nebo nedemokratický režim.

Využití historických témat při rozvíjení kompetencí pro demokratickou kulturu ve školách

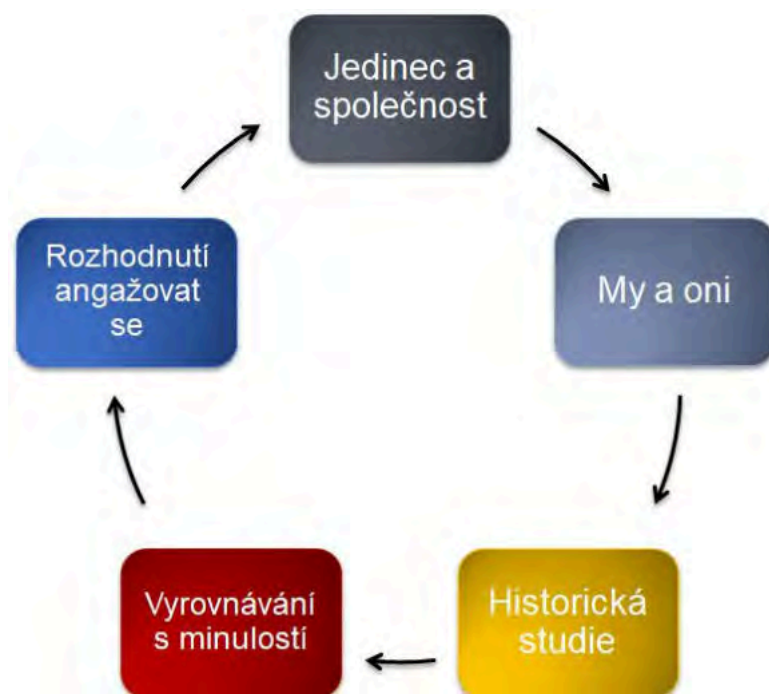
Institut Tereziánské iniciativy podporuje vědecký výzkum různých aspektů příčin, průběhu a důsledků holocaustu v moderních dějinách, zejména v kontextu vztahů většiny a menšin žijících v prostoru dnešní České republiky. Zkoumání příčin, ale i důsledků největší katastrofy lidských dějin, za který holocaust považujeme, umožňuje i v současnosti odhalovat jevy a společenské procesy, které jsou v rozporu s demokratickou kulturou a které vedou často k diskriminaci určitých skupin obyvatel.

K práci s traumatickými událostmi moderních dějin používáme vzdělávací program **Tváří v tvář historii a nám samým/Facing History and Ourselves**, který vznikl ve Švýcarsku a Spojených státech amerických v devadesátých letech 20. století. V České republice tento program s mottem **Lidé dělají rozhodnutí, rozhodnutí dělají dějiny/People make choices, choices make history** funguje od roku 2002.

Program nabízí zajímavou a originální metodu výuky moderních dějin, která umožňuje žákům pochopit dějinné události v jejich komplikovanosti, připomíná hodnotu lidského života, důstojnosti jednotlivce a jeho přirozených práv a podporuje diskusi o odpovědnosti, vině, trestu a vyrovnávání se s traumatickou a bolestnou minulostí.

Program vychází ze schématu, kdy jednotlivé prvky na sebe navazují a vzájemně se podmiňují. Tento cyklus při vzdělávání sledujeme v rámci dlouhodobého programu i v rámci jednotlivých bloků. Schéma se odráží i v programu kurzu kompetencí pro demokratickou kulturu a u jednotlivých aktivit je vyznačené, která část cyklu aktivitě dominuje.

Model Tváří v tvář historii a sobě samým



Jedinec a společnost

Metoda Tváří v tvář historii představuje cestu, která vtáhne každého žáka a studenta do událostí „velké historie“ jakoby mimoděk. Začíná zkoumáním osobní identity každého jednotlivce, skutečnostmi, které tuto identitu formují a definují nejen jeho místo ve světě, ale také do značné míry jeho chování a rozhodování se v běžných životních situacích.

My a oni

Pokračujeme studiem principů a zákonitostí, podle kterých vznikají skupiny a společnosti (např. národy). Zkoumáme, jak tyto skupiny vnímají sama sebe, své členy, resp. ne-členy a co z toho může vyplývat v souvislosti s jejich právy a povinnostmi.

Historická studie

Teprve v historické studii, kterou program pokračuje, dochází k analýze historických událostí. Zaměřujeme se zejména na chování jednotlivců a skupin

v situacích volby a rozhodnutí. Sledujeme a snažíme se pojmenovávat skutečnosti, které vedou člověka k poslušnosti, lhostejnosti, agresivitě, ale také k účasti, angažovanosti, statečnosti, odboji nebo k roli zachránce.

Vyrovňávání s bolestnou minulostí

Typické a zásadní pro program Tváří v tvář historii je to, že historickou studii celý proces nekončí – dál pokračujeme na cestě objevování našeho místa a role v dějinách. V případě, že historická studie zkoumá traumatickou událost, následují velmi důležité otázky hodnocení, historické paměti a historického odkazu a vyrovňávání se s pamětí a historií. Objevujeme skutečný význam takových pojmů, jako jsou vina, odpovědnost, soud a trest a přemýšlíme o tom, jak tyto pojmy chápeme v dnešním světě.

Rozhodnutí angažovat se

V poslední části programu, kterou nazýváme „rozhodnutí se angažovat“ se zaměřujeme na to, jak se poznání a pochopení minulosti může promítnout do vnímání problémů dneška. Na příbězích ze současnosti poznáváme, jak obyčejní lidé dnes a denně svými volbami a rozhodnutími utvářejí historii. Začínáme chápat, že i my sami máme moc utvářet dějiny, zjišťujeme, co to znamená být občanem demokratického státu, tedy zabývat se svými právy a odpovědností.

V prvé řadě je tedy v programu potřeba, aby si mladí lidé ujasnili své postoje a své chápání světa: to naplňuje blok „Jedinec a společnost“ a zároveň částečně blok „My a oni“: v prvním si ujasňují své chápání základních hodnot lidské společnosti – lidská práva a tedy postavení sebe sama jako jedince; ve druhém si ujasňují místo člověka ve společnosti z hlediska společenského.

Poznámky:

- ¹ Tváří v tvář historii. Vzdělávací program o traumatických událostech moderních dějin [online]. [Cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.tvaritvar.cz/>.
- ² Pokusné ověřování občanského vzdělávání. In: Rvp.cz. Metodický portál [online, cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=15013>.
- ³ Kompetence pro demokratickou kulturu. Stručný průvodce pro vzdělavatele [online]. Centrum pro občanské vzdělávání, FHS UK, 2017. [cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace> a Kompetence pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. [online]. Centrum pro občanské vzdělávání, FHS UK, 2017. [cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace>.
- ⁴ Beutelsbacher Konsens. In: Wikipedia [online]. 5. 6. 2019 [cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Beutelsbacher_Konsens.
- ⁵ Lucie Hučínová, Jaroslav Jeřábek, Stanislava Krčková, Romana Lisnerová, Jan Tupý, Klíčové kompetence v základním vzdělávání [online.] Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>.
- ⁶ CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost 2. – 13. 2. 2019.

Literatura:

- Bílý, Radim: Demokracie (zatím nepublikováno)
- Cabada a kol. Úvod do studia politické vědy, Plzeň 2007. ISBN 978-80-7380-076-5
- Cabada a kol. Současná komparativní politologie, Praha 2015. ISBN 978-80-7380-577-7
- Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies [online]. Council of Europe, 2016 [cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z Council of Europe: <https://book.coe.int/en/human-rights-democratic-citizenship-and-interculturalism/6871-competencies-for-democratic-culture-living-together-as-equals-in-culturally-diverse-democratic-societies.html>
- Kompetence pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. [online]. Centrum pro občanské vzdělávání, FHS UK, 2017. [cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace>
- Kompetence pro demokratickou kulturu. Stručný průvodce pro vzdělavatele [online]. Centrum pro občanské vzdělávání, FHS UK, 2017. [cit. 5. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace>
- Jaroš, B. (2015). Jean-Paul Gagnon: Democratic Theorists in Conversation: Turns in Contemporary Thought. Středoevropské politické studie, 17(3-4), 379-385. doi:<https://doi.org/10.5817/CEPSR.2015.34.379> Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/5344/4950>
- Charvát, Jan: Demokracie, in Demokracie versus extremismus – odborná část, Asi-milovaní, Praha 2013. ISBN 978-80-905551-1-1
- Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Volební právo žen [online]. c2019 [cit. 5. 6. 2019]. Dostupný z: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Volebn%C3%AD_pr%C3%A1vo_%C5%BEen&oldid=18397443